

1970-1980 ЖЫЛЛАРДА ҚАРАҚАЛПАҚСТАН СҮҮРЕТЛЕҮ ӨНЕРИНДЕ РЕҢЛИ СҮҮРЕТТИҢ НЕГИЗЛЕРИ ХӘМ ҚӘЛИПЛЕСИҮИ

Қ.Б.Хожамуратов

Қарақалпақ мәмлөкетлик университети.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10675386>

Аннотация. Мақалада 1970-1980 жылларда қарақалпақстан сүүретлеу өнеринде реңли сүүреттиң негизлери хәм қәлиплесиуи хаққында сөз барады.

Таяныш сөзлер: қарақалпақстан сүүретлеу өнери, реңли сүүрет, скульптура, графика, жанр.

THE FOUNDATIONS AND FORMATION OF PAINTING IN THE FINE ARTS OF KARAKALPAKSTAN IN THE 1970S AND 1980S

Abstract. The article describes the foundations and formation of painting in the fine arts of Karakalpakstan in the 1970s and 1980s.

Keywords: Fine arts of Karakalpakstan, painting, sculpture, graphics, genre.

ОСНОВЫ И СТАНОВЛЕНИЕ ЖИВОПИСИ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ КАРАКАЛПАКСТАНА В 1970-Е И 1980-Е ГОДЫ

Аннотация. В статье описываются основы и становление живописи в изобразительном искусстве Каракалпакии в 1970-е и 1980-е годы.

Ключевые слова: Изобразительное искусство Каракалпакистана, живопись, скульптура, графика, жанр.

1970 - жыллары Қарақалпақстан көркем өнеринде өткен он жылыққа қарағанда сүүретлеу негизлериниң қәлиплесиуи жоқары пәт пенен раўажлана баслады. 1970 - жылдың басында сүүретлеу өнери жергиликли сүүретлеу усылларын көрсеткен халда республика көркем өнериниң ажыралмас бир бөлими болып қалды. 1960 - жылғы дәуірлер Қарақалпақстанда тәбият көрнисин сүүретлеген сүүретлеу өнери негизлерине тийкар салған болса да, миллий түсиник хәм тәбиятты сүүретлеудиң барлық аспектерин ислеп шығыу 1970 - жылларға туўра келеди. Бул дәуірдеги мазмунлы хәм көркемлик - пластикалық жаңалыққа ийе болған тәбият темасын толық сәўлелендирген дәуір болды деп айтыўға болады. Сүүретшилер тәрәпинен тек адамлар көрниси емес, ал тәбият кеңисликлерин де терең мәниде рәң-бәрең етип сүүретлеген. Шөлистан жерлердың, тегисликлердиң хәм узақ таўлы жерлердиң бир - бири менен уйқаслығы реңли бояўлар менен жақсы көрсетиледи.

Барлық жағдайларда да сүүретлеу өнеринде сулыў, саўлатлы көринислер айтарлықтай көп емес, безеўшилик сүүреттиң улыўма толық структурасын кураўшы аспектердиң бири сыпатында бериледи. Соны айтп отиў зәрүр, безеўшилик тап усы арқалы өзине шығарманың қалған компонентлерин бойсындырады. 1970 - жыллары сүүретшилердиң мийнетлеринде безеўшилик (декоративлик) усылларының төмен дәрежеде болыўы хәм оларға байланыслы болған хәўеслер - бул тәбияттың өзине тән айырмашылығы хәм сол ўақыттың талапларының нәтийжесинде болып есапланады. Бул дәуірдиң безеўшилигинде сүүретленип атырған көриниске ашық жеке қатнас хәм ойлау көлеми сыяқлы сыпатлардың болыўын айтп өтиў мүмкин. Адамлардың жеке активлиги

хәм жәмийетлик жеке көрнислерге дыққат аўдарыўы, ишки дүньясына кирип барыў оның интонационаллық ислеп шығылыўы ушын негизги ойды пайда етиўши хәм бағдарлаўшы тематиканың интерпретацияны (өзинше түсиниў) айтарлықтай байытты. Гәп ораторлық декоративликтен жасырын исенимлиликке шекемги хәр қыйлы интонацияларда көплеген қайталанатуғын психологиялық затлардың, сюжетлердің көринислеринде, мәнили акцентлер ҳаққында бармақта.

1970 - жыллары басланған сүүретлеў өнери тематикасын ислеп шығыў менен байланыслы болған образды, қахарманды, оны қоршап турған предметлерди типизациялаў 1970 - жыллары да даўам етти. Усы он жаллықтың сүүретлеў өнериниң стилистикасы өзиниң ойлаў қәбилетиниң тәбийий - үзликсиз ислеп шығыў усылы менен 1960 - жылларға салыстырғанда үлкен айырмашлыққа ийе екенлигин айтып өтиў керек. 1970 - жыллары бундай ойлаўдың тәбийий - ассоциативли формасының қатнасына шығарманың мазмунының ассоциативли минезлемеси хәм көринерли, қоршап турған дүньяның реалистик қайта исленип шығылыўы кирди. Гейде сүүретлеў өнериниң өзи де метафораға бай болды. Ассоциативлик ойлаўға қатнас эмоционал - мазмунлы эффекттиң күшейиўине туўрыдан - туўры өз тәсирин тийгизди. 1970 - жыллардың көркем өнериниң интеллектуаллығы өзине көркем дәретиўшиликти интеллектуализациялаў хәм сүүретлеў өнерин тамашагөйлер тәрәпинен қабыл етилиўин активизациялаўды қамтыйды.

1970 - жыллары сүүретлеў өнер мийрасларының миллий өзгешеликлерине болған қатнасы шығарманың формасында хәм тематикасында, сондай ақ шығарманың образлық дүзилсинде көринеди. Бунда экзотикалық колорит сыпатанда көрсетиўге ямаса қосымша етип қоймастан, оны тек билиў емес, ал сезинип билиў керек. Миллий дәстүрлер, өзгешеликлер дегенде ишки сүүретлеў образы нәзерде тутылады. Мине усы образлық 1970 - жыллардың ақырында сүүретлеў өнеринде усыллардың бир пүтин системасы тийкарында дүзилген жасырын символика хәм дәстүрлер элементиниң пайда болыўына түртки болды.

1980 - жыллары хәм 1970 - жылдың ақырларында әпиўайы күнделикли тематикадан курамалы ойланған символикалық сюжетлерге өтиўи тән, бунда образ, предмет тамашагөйлер алдында анық бир мәни типизацияланған хәм жәмленген символ, белки - информатор сыпатында да көринеди. Хәзирги ўақыттағы картиналардың мазмуны курамалырақ, ақылы жуўмақ жағына емес, ал сезиниў, эмоция жағына тийисли болған өзиниң текстиниң жасырын мәнисине қарама - қарсы болады. Авторлар көпшилик жағдайда тамашагөйди натура менен жүзбе - жүз көристирмейди, ал оны өз қыялларында жәмлестрип қайта дәретеди. Егер сюжет жеке ишки сезим (бастан кешириў) менен қабыл етилсе өзине тән процесс жүз береді. Мине усы жерден ўақыт хәм кеңислик мәселелерине болған қызығыўшылық оянады.

1980 - жыллардың екінши ярымын тәрийплей отырып, экспрессивлик басланыўдың өсиўин айтып өтиў зәрүр. Социаллық өзгерислер, аралдың экологиялық апатшылығы хәм тағы басқа да жағдайлар тек жас, жаңа ғана қәлем тербетип атырған сүүретшилердің дәретиўшилигине күшли тәсирин тийгизип қалмастан, ал көпшилик тажрийбели усталардың сүүретлеў тилин өзгертип жиберди. Шығармалардағы образлы дүнья барған сайын шийеленисип бармақта, сондай ақ ол адамларға күшли тәсир етеди. Усындай кейипти бериўши экспрессия сүүретшилер тәрәпинен қолланылған. Экспрессия,

психологиялық өткірлік, көркем жазыудың безелиуі (декоративлиги) усы он жыллыктын көплеген мийнетлеринде сәулеленген. Философиялық категориялар менен жәмленген ойлау уқыпшылығы сүүретшилерге өз дөретиушилигинде хәр қыйлы дәуір хәм халықлардың стиллерин хәм дәстурлерин салыстырууға, қайта ойланыуға хәм синтизлеуге мүмкиншилик береді. 80 - жыллардың сүүретшилерин халық дөретиушилигинде қолланылатуғын символикалардың рәң-бәреңлиги тәсирлендирген. Өткен усталардың композициялық, ритмикалық, пластикалық хәм рәң-бәрең шығармаларының қысқа тәрийшленгенлик хәм қысқа жуўмақланғанлығы гилем, кесте тоқыу, ағаш оймашылығы хәм ювелирлик тағыншақларда өз сәулелениуын тапқан. Фольклорға, халық поэзиясына кең кеуил бөлуу өткен дәуір менен хәзирги дәуір фантазияларының көркемлик усылларының ұйқаслығы ўақытқа тән болып есапланады.

1980 - жыллардың орталарынан баслап көркем өнерде белгили тыныспалар болады, көркемлик сүүретлеуде жаңа стилистик изленислер байқалады, руўхый хәм әдеп - икрамлы темалар пайда болады хәм жаңаланады. 1980 - жыллардағы сүүретшилердин көркем өнери индивидуаллыққа бай, бизди қоршап турған дүньяның образлық сүүретлеуиниң жаңа дөретиушилик изленислери жүзеге шықты. Хәзирги күнде 80 - жыллардың көркем өнерин интеллектуаллық басланыудың үстем болған көркем өнери деп айтыуға болады. Бул сол жыллардағы сүүретшилердин дөретиушилик психологиясының өзгешеликлерин түсиниуге жәрдем береді. Сүүретлеу өнерин қызықлы етип хәм өзгеше усыллар менен баянлауы, ўақыт хәм хәркет етиу орнынан улыўмалық принципи усы он жыллыққа туўра келеді. Ўақыт жийи түринде картиналарда есаплаудың бир неше нукта арқалы қыйыншылық пенен түсиндириледі. Мысалы, М.Антонов өзиниң «Арал балықшылары» картинасында экологиялық апатшылықтың хақыйқый ўақыясын балықшылар қайғысының ақыбети сыпатында, соның менен бирге шығарманың бул ўақыя хәм персонажларын тәбият тәрәпинен дөрелген, өзгермес, турақлы хәм адам искерлиги нәтийжесиндеги дүзеп болмас кубылыс сыпатында сүүретлеген. Ўақыттың бул өзгерислери хәм өз - ара байланыслылығы - картинаның композицияның нерви болып табылады. Хәр қыйлы тарийхый шәртли дәрежелердин өз-ара тәсирин мүнәсип түрде сүүретлейди. Ўақыт бирлигинен өтиуши хәм оның конфликтлеринен хәм қумарлығынан руҳланыушы еркин дөретиушилик фантазиясының баслы дәрежеси болыуы мүмкин. Сүүретши бундай жағдайда сырттан бақлаушы емес, ал усы ўақыяларды бастан кеширеуши индивидуаллық сыпатында көринеди. Ўақыт хәм кеңеслик машқаласы болып, ол тамашагөйди өткен дәуір хәм хәзирги дәуір хаққында ойланыуға, турақсызлық хәм мәнгилик хаққында, хәр қыйлы дәуір хәм ўақыт бирлигиндеги көркем өнердин тәғдири хаққында ойланыуына туртки болады.

REFERENCES

1. Алламуратов А. Қарақалпақстан искусствосының тарийхынан Н., 1968
1. Уразимова Т.В. Вступительная статья к каталогу выставки каракалпакских художников в г.Москве, галерея НИКОР -1991
2. Реңли сүүрет Б.Серекеева //Вестник КК ОАН РУз – 2006 г. -№2.
3. Ишановтын дөретиушилигинен этюдлар //Қарақалпақстан муғаллими – 1997 -№3-4
4. М.Кудайбергеновтын дөретиушилиги хаққында //Арал қызлары – 1999 - №1 (24)

5. Национальное своеобразие произведений Ж.Изентаева //Вестник КК ОАН РУз – 1994 -№2
6. Некоторые аспекты живописного творчества каракалпакских художников Г.Абдурахмановой и М.Антонова //Вестник КК ОАН РУз – 1992 -№3
7. Некоторые вопросы преемственности национальных традиций в изобразительном искусстве Каракалпакстана //Вестник КК ОАН РУз – 1993 -№1
8. Панжинская В. Общественно-этическая позиция художника К.Саипова. Вестник Каракалпакского филиала Академии наук УзССР. №2 (76) 1979
9. Пейзажная ренли сўўрет А.Утегенова (некоторые аспекты) //Вестник КК ФАН УзССР-1991 - №3
10. Савийкий И.В. Қарақалпақстанның сўўретлеў искуствосы. Журнал «Эмударья» март 1968
11. Свежева Б. Ето в Нукусе. Журнал дружба народов. №6.1983
12. Уразимова Т.В. Из истории становления и развития скульптуры Каракалпакстана 1960-1980 гг. учебно-методическое пособие. Н., 1998
13. Уразимова Т.В. Особенности развития станковой живописи Каракалпакстана 1970-1980 гг. Учебно-методическое пособие Н., 2000
14. Уразимова Т.В. Становление и развитие станковой живописи Каракалпакстана 1950-1960 гг. Учебно-методическое пособие. Н., 1999
15. Е.Жолдасовтың полотноларынын образлы дўньясы // Арал кызлары – 1999 - №1 (24)
16. Aziza T. TARIXIY ASARLANING JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI:“YULDUZLI TUNLAR” ASARINING BOSH G'OYASI //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 42-46.
17. Aziza T., Zakir A. The Role of Animated Films Based on the Works of Alisher Navoi in Shaping Children's Worldview //Zien Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 6. – С. 100-103.
18. Tleumuratova A. J. QORAQALPOG'ISTONDA TEATR SAN'ATINING SHAKLLANISHI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR. – 2024.
19. Tleumuratova A. J. FORMATION AND SPECIFIC FEATURES OF THEATER ART IN KARAKALPAKSTAN //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 408-411.
20. Tleumuratova A. JAHON ANIMATSIYA SAN'ATIDA TARIXIY MAVZU, OBRAZLAR TALQINI VA O'ZBEK ANIMATSIYA SAN'ATIDA TUTGAN O'RNI //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2023. – Т. 61. – №. 3. – С. 221-223.
21. Tleumuratova A. HISTORICAL THEME IN WORLD ANIMATION ART, INTERPRETATION OF IMAGES AND ITS ROLE IN UZBEK ANIMATION ART //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1105-1111.
22. Хожамуратов К. Б. МАҲОБАТЛИ РАНГТАСВИР АСАРЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙАҲАМИЯТИ //Ученый XXI века. – 2022. – №. 2 (83). – С. 31-33.
23. Bazarbaevich K. K. THE SPIRITUALITY OF MAHOBATLI PAINTING WORKS IMPORTANCE //Archive of Conferences. – 2021. – С. 224-227.

24. Xojamuratov Q. B. ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF FINE ARTS IN SCHOOLS //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 333-336.
25. Bazarbaevich X. K. TASVIRIY SAN ‘AT DARSLARIDA TALABALARNI MUSTAQIL TA ‘LIM OLISH FAOLIYATIGA YO ‘NALTIRISH METODLARI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 526-529.
26. Xojamuratov Q. B. ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF FINE ARTS IN SCHOOLS //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 333-336.
27. Tajimuratova S. CONCEPT OF FURTHER DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE IN UZBEKISTAN //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 251-254.
28. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
29. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
30. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
31. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
32. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
33. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
34. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.